

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Інститут історії, етнології та права

Кафедра історії та культури України

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **Громадсько- культурна та релігійна діяльність Івана Огієнка**

Студентки ступеня «магістр» БПУ групи
Галузь знань 0203 Гуманітарні науки
Напряму підготовки 6.020302 Історія
Барщевської Альони Дмитрівни
Науковий керівник:
доктор історичних наук, професор
Романюк Іван Миронович

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Вінниця – 2016 рік

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження.....	7
1.1.Історіографія та джерельна база дослідження.....	7
1.2. Методологія та методи дослідження.....	17
Розділ 2. Умови формування державницького світогляду Івана Огієнка...	22
2.1. Дитинство та юність Івана Огієнка	22
2.2. Наукова діяльність І.Огієнка та порівняння його поглядів з поглядами М.Грушевського.....	25
2.3. Вплив Київського університету на діяльність І. Огієнка.....	27
Розділ 3. Іван Огієнко і українська революція 1917-1921 рр.....	36
3.1. Початок революції і діяльність І.Огієнка.....	
3.2.Стан національної освіти в Україні і реформа міністра І.Огієнка.....	36
3.3.Діяльність І.Огієнка в Національному Кам'янець-Подільському університеті	42
3.4.Державницька праця І.Огієнка на посаді Головуповноваженого уряду УНР.....	51
Розділ 4 Митрополит Іларіон та створення незалежної національної церкви. Життя в еміграції.....	60
Висновки.....	87
Список використаних джерел та літератури.....	93

Вступ

Актуальність дослідження. Іван Іванович Огієнко - митрополит Іларіон (1882-1972) - учений, громадсько-політичний, державний і релігійний діяч. Його життя тісно пов'язане з найголовнішими подіями української історії ХХ ст., а творчість спрямовувалася на розв'язання пекучих проблем української державності, тому їх вивчення належить до розділу історичної науки, в рамках якого вивчається становлення Української держави. Без наукового дослідження діяльності й творчої спадщини І.Огієнка неможливо з достатньою цілісністю відтворити процеси та явища вітчизняної історії. Лише нещодавно склалися умови для подолання догматичного стереотипу у висвітленні І.Огієнка як "буржуазного націоналіста", для більш глибокого і повного осмислення його ролі та місця в українській історії. Коректність постановки цього завдання обумовлюється можливістю використання в науковому досліді широкого масиву новітніх джерел та історіографії.

Незважаючи на неухильне зростання наукового інтересу до вивчення особистості Івана Огієнка і його наукової спадщини, в сучасній історіографії немає спеціального комплексного дослідження про І.Огієнка як державного діяча та його погляди на будівництво Української держави в цілому та її окремих інститутів. Актуальність дипломної роботи обумовлюється також необхідністю заповнити цю наукову прогалину.

Вивчення державницької позиції І.Огієнка сприятиме повнішому відтворенню його особистісного портрета як ученого і як історичного діяча. Переосмислення практичного досвіду та теоретичних ідей І.Огієнка допоможе уникнути пайтиповіших помилок і суперечностей минулого, подолати ідеологічні, національні, релігійні протистояння в процесі сучасного державотворення, об'єднати різні суспільні групи навколо розбудови суверенної держави України.

Зв'язок дипломної роботи з науковими програмами, планами, темами. Дипломне дослідження виконано згідно з тематикою комплексної програми кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського “Поділля в контексті української історії”.

Об'єктом дипломної роботи є особа І.І.Огієнка, його творча, насамперед, наукова спадщина та суспільно-політична і релігійна діяльність.

Предмет дослідження становить державництво І.Огієнка, а саме система наукових поглядів ученого на процес українського державотворення, його роль у становленні та функціонуванні структур української державної влади у 1917-1920 рр., у відродженні національно-культурного і релігійно-духовного життя в еміграції як складової державницького процесу.

Хронологічні рамки дослідження визначені життям ученого від 1882 р. до 1972 р.

Мета дипломної роботи: визначити зміст, сутність державництва І.Огієнка в його громадсько-політичних, національно-культурних, релігійних проявах та в наукових поглядах. Згідно з метою поставлено такі **завдання:**

-оцінити стан дослідженості державництва І.Огієнка та повноту джерельної бази;

-дослідити основні етапи розвитку наукових поглядів І.Огієнка;

-визначити світоглядні засади його наукових досліджень;

-з'ясувати політичну орієнтацію І.Огієнка та його місце в українському визвольному русі;

-розкрити роль І.Огієнка у формуванні та становленні окремих структур державної влади за часів відродження української державності 1917-1920 рр.;

-висвітлити погляди І.Огієнка на сутність української державності та нації, з'ясувати їх найважливіші компоненти;

-проаналізувати внесок І.Огієнка в українську культурологію;

-вивчити його національно-громадську, науково-культурну та релігійну діяльність в еміграції.

-сформулювати рекомендації, що випливають з дослідження обраної наукової проблеми, визначити найголовніші аспекти її подальшого розроблення та використання у практиці сучасного державотворення.

Наукова новизна магістерської дипломної роботи визначається предметом дослідження, його метою і отриманими результатами. В ході дослідження вперше узагальнено наукові погляди І.Огієнка на процес українського державотворення, комплексно проаналізовано його досвід щодо становлення і функціонування органів державної влади у період боротьби за українську державність 1917-1920 рр. та діяльність по об'єднанню української еміграції і збереженню її національно-релігійної самобутності.

Теоретико-методологічною основою роботи є принципи об'єктивності та історизму. Застосовано **методи** наукового дослідження - історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, актуалізації, періодизації та ін.

Практичне значення дипломної роботи визначається тим, що її основні положення та висновки суттєво поглиблюють і розширюють наукові знання з огієнкознавства. Результати дослідження можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць, присвячених І.Огієнку, спеціальних наукових розробок з історії становлення й розвитку української державності, історії української еміграції, культурології, а також при читанні нормативних і спеціальних курсів у навчально-виховному процесі вищих та середніх навчальних закладів.

Апробація дипломного дослідження здійснена на кафедрі історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Основні результати роботи викладені автором у VIII Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів у м. Кривий Ріг . Матеріали доповідей опубліковано.

Публікації. Результати дипломного дослідження опубліковані в фаховому виданні у Віснику студентського наукового товариства Інституту історії, етнології та права Випуск XIV та у VIII Всеукраїнській Криворізькій науковій конференції студентів і аспірантів що додатково відображають наукові результати дипломної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусишин Б.І. Церква в Українській державі 1917 -1920 рр. (Доба Директорії УНР).-К.: Либідь, 1997.- 78с.
2. Білецький Леонід Тимофійович // Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918—1921 рр.). — Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. — С. 170—178.
3. Велетень науки: матеріали науково-педагогічних читань, присвячених вивченню спадщини Івана Огієнка / Відп. ред. і упор. канд. пед. наук А.А.Марушкевич. - К.: Четверта хвиля, 1996. - 234 с.
4. Верстюк В.Ф. Українська Народна Республіка під проводом Директорії// Історія України: нове бачення: у 2 т./за ред. В.А.Смолія. - К.: Україна, 1995. - Т. 2. – 494с.
5. Волошин Ю.В. Українська Православна Церква в роки нацистської окупації (1941-1944 рр.). - Полтава: Полтавський держ. пед. ін-т ім. В.Г. Короленка, 1997. - 126 с.
6. Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови митрополита Іларіона як методологічна основа вивчення сучасної української мови // Українознавство у технічному вузі: методологія, методика, перспективи: Тези доп. Всеукр. наук.-метод. конф. (Київ, 12-14 жовтня 1994 р.).-К., 1994-191с.
7. Гудзий Н.К. Памяти учителя (В.Н. Перетца) // З іменем Святого Володимира: У 2 кн. - К.: Заповіт, 1994. – Т.2.-314с.
8. Гунчак Т.Г. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. К.: Либідь, 1993. – 82с.
9. Гуржій О.І. Слово до читача // Руїна: друга половина XVII ст. Історія України в прозових творах та документах. - К.: Україна, 1996. – 431 с.

10. Дем'янюк О.М. Лютнева революція та становлення національної державності (9 лютий 1917 - січень 1918 рр.): автореф.дис. на здобуття наук.ступеня канд. істор. наук: спец.07.00.01 -"Історія України" / Київ. ун-т. ім. Тараса Шевченка - К., 1995. – 18с.

11. Домонтович В.П. Болотяна Лукроза(Фрагмент: Університетські роки)// Календар-Альманах на ювілейний 1948 рік (1648-1848-1918).-Авгсбург-Мюнхен: Накладом гуртівні паперу в Авгбурзі,1948.-117с..

12. Дорошенко Д.І. Мої спомини про недавнє-минуле(1914-1920).- Мюнхен:Українське Видавництво,1969.-543с.

13. Дорошенко Д.І. Нарис історії України. У 2 т. -К.: Глобус, 1991. - Т.2.-556с.

14. Доценко О.С. Літопис української революції 1917-1923: У 2 т.-Київ-Львів,1923-Т.2.-Кн.4.-319с.

15. Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка (1872-1972) в контексті українського національного відродження: Наук. доп. Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції (18-19 лютого 1997 року). - Кам'янець-Подільський, 1997. - 352 с.

16. Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка в контексті українського національного відродження: Науково-практична конференція до 110-річчя від дня народження: Тези доповідей. - Кам'янець-Подільський, 1992. - 219 с.

17. Енциклопедія Українознавства: в 11т./ ред. В. Кубійович. - Париж - Нью Йорк: Молоде життя, 1959. - Т. 3. -863с.

18. Завальнюк О. М. Дослідження діяльності Івана Огієнка на посаді ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету / О. М. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та культура: Наук. збірник. Серія

історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. – Вип. VI. –318с.

19. Истрин В.А. 1100 лет славянской азбуки.- 2-е изд.,перераб. и доп.- М.:Наука , 1988.- 192с.

20. І.І.Огієнко і відродження національної школи в Україні // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка в контексті українського національного відродження (До 110-річчя від дня народження): Тези доп. наук.-теор. конф. (квітень, 1992). -Кам'янець-Подільський, 1992.-С. 15-16.

21. І.І. Огієнко Митрополит Іларіон про державу як складову частину національної ідеї // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. пед. ун-ту. Іст. науки-Кам'янець-Подільський, 1997-Т1.-265с.

22. Іларіон (Митрополит) Київський. Книга нашого буття на чужині: Бережімо все своє рідне!: Ідеол.-іст. нариси.– Вінніпег: Укр. Наук. Богослов. Т-во, 1956.– 168 с.

23. Іларіон (Митрополит) Київський. Українська Церква за Богдана Хмельницького, 1647 – 1657.– Вінніпег: Укр. Наук. Православ. Богослов. Т-во, 1955.– 180 с.

24. Іларіон (Митрополит) Київський. Українська церква за час Руїни (1657– 1687).– Вінніпег: Укр. Наук. Правосл. Богосл. Т-во, 1956.– 564 с.

25. Коровицький І.І. Чин Ученого / Науковий збірник у 30-річницю наукової праці професора, доктора І.Огієнка. – Варшава: Наклад ювілейного комітету, 1937. – 33с.

26. Костюк Г.С. Зустрічі і прощання:спогади /Григорій Костюк.- Едмонтон:Канадський інститут українських студій, Альбертський університет, 1987. – Кн.1.-743с.

27. Ляхоцький В.П. “Семінарій російської філології” В.Перетца та його учасники // Бібліотечний вісник. -Київ.,1997. - № 3. – 29с.
28. Ляхоцький В.П. Бібліографічна спадщина Івана Огієнка // Студії з архівної справи та документознавства. -Київ.,1997. - Т. 2. – 161с.
29. Ляхоцький В.П. До питання про створення наукової бібліографії Івана Огієнка // Бібліотечний вісник. -Київ.,1997. -№ 6. – 42с.
30. Марушкевич А. А. Невтомний працівник українського ренесансу Іван Огієнко. Педагогічний аспект- К.: Четверта хвиля, 1996 - 127 с.
31. Марушкевич А.А. Просвітницька діяльність і педагогічні погляди І.Огієнка: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. - 1995. - 161 с.
32. Мацько В.П. Іван Огієнко-дослідник давньої української літератури:автореф. дис....канд.філол. наук: 10.01.01 / Віталій Петрович Мацько - К., 1998. - 19 с.
33. Мацько В.П. Повна бібліографія праць Івана Огієнка / ред.П.Маліш.- Хмельницький: Просвіта, 1998. -31 с.
34. Миронець Н.І. Німецька поліція про націоналістичне підпілля//Українське слово – К., 1997. –16 с.
35. Митрополит Іларіон. Недоспівана пісня//Наш бій за державність: У 2 ч.-Вінніпег,1960.-Ч.1.- 145с.
36. Митрополит Іларіон. Сповідь гетьмана (Іван Виговський) // Наш бій за державність:У 2 ч. – Вінніпег, 1966.- Ч.2.–171с.
37. Мулик-Луцик Ю. До філософських методів наукової праці Митр.Іларіона// Ювілейна Книга.,-Вінніпег,1978.-302с.

- 38.** Нагаєвський І.Д. Історія української держави двадцятого століття.- К.:Укр. письменник, 1993.- 371с.
- 39.** Науменко В.П. Як не треба викладати історію української культури-Огієнка і творче використання її в сучасній школі України:дис...канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпатський ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 1997.- 19с.
- 40.** Огієнківські читання / Матеріали наукових круглих столів 1991-1996 рр. / за наук. ред. д-ра філос. наук А.Колодного, канд. пед. наук А.Марушкевич, канд. філос. наук Л.Філіпович. - Вип. 1. - К., 1997.- 199 с.
- 41.** Огієнко І.І. Моє життя//Наша культура.-К.,-1935.-Ч.7.-448с.
- 42.** Огієнко І.І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. -К.: Абрис, 1991. – 275с.
- 43.** Огієнко І.І. Українська Церква. Нариси з історії Української і Православної Церкви: У 2 т.: - К.: Україна, 1993. –Т.1-2.- 180с.
- 44.** Онуфрійчук Ф.Ф. Митр. Іларіон як національно-громадський діяч//Ювілейна книга.Вінніпег.,1963-112с.
- 45.** Опанасюк Г.О. Виховання гуманістичної особистості школяра в педагогічній спадщині Івана Огієнка:авторєф.дис. на здобуття наук.ступеня канд. пед. наук:спец.13.00.01.-“Загальна педагогіка та історія педагогіки” Український інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти.-К., 1996.-175 с.
- 46.** Проблеми української культури в працях І.Огієнка // Культура України і слов'янський світ. Тези доп. та повідомлень Всеукр. наук.-прак. конф. (Кам'янець-Подільський, 1992): У 2 ч. - К, 1992. - Ч.2. – 109с.
- 47.** Радченко Л.О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917-1920 років / Л.О. Радченко . – Харків : Око, 1996.- 120с.

48. Роняк Т. Г. Проблема виховання учнівської молоді в спадщині Івана Огієнка і творче використання її в сучасній школі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагог. наук: спец.13.00.01-“Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Роняк Тетяна Григорівна; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1997. – 181 с.

49. Рум’янцев, В.О. Українська державність у 1917-1922 рр.: національно-демократична і радянська альтернативи : автореф. дис. д-ра юрид. наук: спец.12.00.01-«Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В. Румянцев ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 1998. - 49 с.

50. Русова С.Ф. Мої спомини. – Львів: видавничча кооператива «Хортиця», 1937. – 208 с.

51. Смолій В.А, Степанков В.С. Переддень руїни (1650 - 1670 рр.) // Київська старовина. – К.:1993. - № 6. – 83с.

52. Сохацька Є.І. Культурно-просвітницька діяльність Івана Огієнка у Кам'янці-Подільському (1918-1920) / Є. Сохацька // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. — Вип. 19. -535с.

53. Тенденції розвитку української культури в ХІХ ст. у творчості І.Огієнка // Наукові записки: Зб.наук.ст. Нац. пед. унів. ім.М.П.Драгоманова-К., 1999.-Вип. спец.-158с.

54. Тимошик М. С. Українознавчі проблеми в науковій, публіцистичній, редакторській і видавничій діяльності Івана Огієнка: Дис... д-ра філол. наук: спец. 10.01.08-“Журналістика” / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 1997. – 358с.

55. Тимошик М.С. Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності: Монографія / Передмова М.Жулинського- К.: Заповіт, 1997 - 231 с.

56. Тіменик З.І. Іван Огієнко (митрополит Іларіон)1882-1972. Життєписно- бібліографічний нарис. / Наукове товариство ім.Шевченка у Львові. - Львів, 1997. — 227 с.

57. Тіменик З.І. Історіософія Православної Автокефальності у творчій спадщині Івана Огієнка (митрополита Іларіона): автореф. на здобуття на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.11- “Релігієзнавство” / Інститут філософії НАН України. - К., 1997. - 20 с.

58. Тюрменко І.І. Відкриття Кам’янець-Подільського державного українського університету в спогадах Микити Шаповала / Тюрменко І. // Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка (1882 – 1972) в контексті українського національного відродження : наук. доповіді другої всеукр. наук.-теорет. конф. 18 – 19 лют. 1997 р. До 115-річчя від дня народження / відп. ред. Є. Сохацька. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський державний педагогічний інститут; К. : Всеукраїнське товариство Івана Огієнка, 1997. – С. 93 – 97.

59. Тюрменко І.І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона):Монографія/Передмова Н.І.Миронець.-К.:Корпорація Квazar-Мікро,1998.-282с.

60. Тюрменко І.І. Державотворча діяльність Української автокефальної православної церкви в період Другої світової війни // Пам’ять століть- К.,1998- № 5- 89с.

61. Тюрменко І.І. Доба Івана Мазепи в творчості І. Огієнка.//Сіверянський літопис.-Чернігів,1998. – №5. – 102с.

62. Тюрменко І. І. Огієнко про роль і місце Руїни в історії українського державотворення // Сіверянський літопис.- Чернігів,1999.- №2- 11с.

63. Тюрменко І.І. Наукова спадщина Івана Огієнка в світлі кирило-мефодіївської проблематики // Проблеми слов'янознавства.- Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 1999.-Вип.50.-45с.

64. Тюрменко І.І. Діяльність І.Огієнка на посаді міністра ісповідань в 1920-1923 рр. // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія-К.,1999.— Вип.42.- 60с.

65. Тюрменко І.І. Діяльність митрополита Іларіона під час еміграції в Канаді (1947-1972)// Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія- К., 1999.-Вип.45.-42с.

66. Тюрменко І.І. До проблеми вивчення творчої спадщини Івана Огієнка // Проблеми поширення досвіду викладання та вивчення історії України в технічних вищих навч. закладах: Тези доп. Всеукр. наук.-метод. конф. (Одеса, 28-29 травня 1993р.)-К., 1993.-С.76-78.

67. Тюрменко І.І. До проблеми створення православної духовної освіти в Холмі (листи митр. Іларіона до Л.Білецького // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи. Наук. доп. Всеукр. конф. (Київ, 19-20 листопада 1996 р.): В 2-х ч. - К., 1997. – Ч.2. –136с.

68. Тюрменко І.І. Життя, віддане народові: Іван Огієнко (митрополит Іларіон) // Історія України. – К.,1999. – № 6. – С. 5–9.

69. Тюрменко І.І. Іван Огієнко-фундатор Кам'янець-Подільського державного українського університету//УІЖ.-К.,1995.-№2-86с.

70. Тюрменко І.І. Іван Огієнко - голууповноважений уряду УНР (листопад 1919 - жовтень 1920 рр.) // УІЖ. – К.,1999.-№5,6. -С.101-110,С.101-112.

71. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: словник-довідник / за ред. О.М. Мироненка.-К.: Либідь, 1997.-560с.

72. Українські культурні традиції XIV-XVII ст. у науковому доробку І.Огієнка // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія- К., 1999.-Вип. 48.-27с.

73. Ульяновський В.І. “Українська культура”: розвиток ідеї та історія книги // Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича - К.: Либідь, 1993. – 498с.

74. Ульяновський В.І. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3 кн.: - К.: Либідь, 1994. - Кн. 1. – 256с.

75. Федоров І.О. Історіографія педагогічних досліджень науково-педагогічної спадщини І. Огієнка //Педагогічні науки.-К.,2002р.-Вип.23.-54с.

76. Черепнин Л.В. Русская палеография / Л.В. Черепнин.-2-е изд.-М.: Политиздат, 1956.-616 с.

77. Чехович К. Апостроф // Газета Свобода.-К.,1935.-15 березня-4с.

78. Щербань Т.Ю. Видатний внесок у становлення української науки. До 125- річчя від дня народження академіка В.М.Перетца // Вісник НАН України. - 1995.-№ 1-2.-75с.

79. Яблонський В.М. Директорія УНР: формування засад Української державності в 1918-1920 рр.: Автореф.на здобуття наук.ступеня канд. істор. наук:спец. 07.00.01 –“Історія України”/ Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 1998. -20с.